

РОЗДІЛ 6

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 332.2:654

Гадзало А. Я.

Інститут агроекології і природокористування
Національної академії аграрних наук України

ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

Досліджено теоретико-методологічні засади розвитку збалансованого природокористування в сучасних умовах. Запропоновано принципи і напрями збалансованого природокористування в аграрному секторі. Встановлено, що вирішальну роль у збалансованості аграрного сектора є врахування впливів зовнішніх і внутрішніх факторів.

Ключові слова: природокористування, збалансований розвиток, аграрний сектор, економічні засади.

Постановка проблеми. Актуальність переходу на шлях збалансованого розвитку зумовлена неузгодженістю темпів соціально-економічного розвитку і вимог екологічної безпеки. Перехід України до збалансованого розвитку потребує зміни принципів та підходів до управління в соціальній, економічній та екологічній сферах на засадах збалансованого природокористування. З подальшої ефективної розбудови економіки України є раціональне забезпечення стабільного екологічного розвитку на рівні розвинених країн.

Особливої уваги при цьому заслуговують еколого-економічні питання взаємодії різноманітних галузей господарства з навколишнім природним середовищем, які є недостатньо дослідженими. Найважливішим невирішеним еколого-економічним питанням розвитку економіки зумовлює необхідність та доцільність більш глибокого аналізу формування організаційно-економічних механізмів природоохоронної діяльності, пошуку шляхів більш ефективного їх застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На початку ХХІ ст. екологічна сфера постала найважливішою частиною будь-якої держави. Це зумовлено насамперед невідпинним поглибленням екологічної кризи, а точніше кризи відносин суспільства з природою. Йдеться про інтенсивне якісне й кількісне знищення природних умов та ресурсів, необхідних і достатніх для існування усього живого, передусім людини. Методи організації політики на глобальному рівні стали критичним чинником, який впливає на довготривалі сталі відносини між людством і довкіллям. Сьогодні все більше виникає необхідність радикальних заходів щодо цілей і пріоритетів розвитку кожної країни і суспільства загалом.

Проблеми формування екологічної основи досліджуються як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Основні аспекти формування та реалізації екологічної політики висвітлені в працях О. Васюти, Є. Хлобистова, О. Фурдичка, М. Долішнього, О. Дребот, І. Синякевича. Проблеми екологічної політики розглядають такі зарубіжні вчені, як У. Баумоль, К. Боулдінг, А. Ендрес, Н. Пахомова. Водночас необхідно зазначити відсутність системного підходу під час визначення принципів екологічної політики.

Метою статті є аналіз основних економічних засад збалансованого природокористування в аграрному секторі та їх функціонування на сучасному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовою спільнотою на конференції ООН з питань навколишнього природного середовища і розвитку, що проходила в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), уперше було визначено пріоритетність духовних і природоохоронних імперативів над економічними інтересами. З метою зниження загрози численних протиріч у системі «суспільство – природа» та забезпечення сприятливих умов на майбутнє країнами світу було прийнято концепцію сталого розвитку. Сталий (збалансований) розвиток – це соціально-економічно-екологічно збалансований розвиток життєздатного простору, завдяки врахуванню всіх цінностей та особливостей територій, сучасних і майбутніх інтересів, налагодження горизонтальної та вертикальної співпраці суб'єктів діяльності на узгоджених засадах (Потсдам, 1999 р.; Ганновер, 2000 р.) [1].

Природні ресурси (особливо земля) агросфери є найважливішим чинником сільськогосподарського виробництва. У системі аграрних відносин система природокористування займає особливе місце. Взаємовідносини між людством і довкіллям носить досить складний, внутрішньо суперечливий та нерозривно взаємозалежний характер, позитивність якого для обох сторін можлива тільки на основі узгодження законів розвитку природи і суспільства.

Розглядаючи збалансований розвиток як категорію, що поєднує досягнення економіки, екології та соціальних наук, можна підкреслити, що розвиток буде збалансованим у тому випадку, коли природний капітал у міру свого виснаження відновлюється або заміщується штучно створеним капіталом. Необхідно дотримуватись відповідного балансу: сума витраченого капіталу порівнюється з тією кількістю, яка відтворюється для потреб майбутніх поколінь. Збалансованість взагалі не допускає виснаження і є суто теоретичною категорією. Щоб розрахувати баланс для практичних цілей, потрібно використовувати низку категорій, таких як: реальна цінність природного капіталу (вимірювана рентою), оцінка суспільством даного ресурсу (використо-

вуються методи ринкової оцінки). Після відповідних розрахунків можна оцінити різницю між цінністю ресурсу й готовністю суспільства платити за нього зараз. Наявність відмінності являє собою стимулом того, щоб у системі управління природними ресурсами були передбачені відповідні інструменти, які приводять масштаби відтворення відповідно до обсягів скорочення природного капіталу [2, с. 72].

Збалансоване природокористування в аграрному секторі необхідно врахувати як весь спектр внутрішніх і зовнішніх взаємодій. Тому формувати систему сільськогосподарського природокористування, яка базується на збалансованому розвитку [3].

Адже формування збалансованого природокористування стане запорукою економічного добробуту, соціального й духовного прогресу суспільства, екологічної безпеки та сталого соціально-економічного розвитку.

Сучасний політичний процес характеризується усвідомленням міжнародною спільнотою нових викликів та загроз глобальному цивілізаційному розвитку. Спостерігається чітка тенденція до розширення змісту поняття безпеки з урахуванням не тільки політичних, економічних, а й культурно-цивілізаційних та екологічних аспектів. Сьогодні неможливо відокремити вирішення екологічних проблем від можливостей економічних і політичних устремлень. Відмітимо, що політика, економіка і екологія стають причинно-наслідковим ланцюгом, взаємозалежними чинниками глобальної перспективи [4].

Екологічна сфера в Україні формувалась в процесі становлення держави під дією як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. Узагальнюючи п'ятнадцятирічний досвід організації системи управління екологічною безпекою, можна констатувати, що екологічна політика поступово займає належне їй місце в управлінні суспільними процесами як на національному, так і на регіональному рівнях [5, с. 7].

Запропоновані принципи та напрями можна з впевненістю запровадити їх для впровадження екологічної політики в цілому і для природокористування зокрема, та все ж таки вони мають децю узагальнений характер (див. рис. 1).

Принципи й напрями збалансованого природокористування передбачають детальну розробку декількох груп завдань: організаційних, економічних, природничо-наукових і технічних. Зокрема формування механізму узгодження розвитку виробничих структур із збереженням природних комплексів пов'язано, з одного боку, з оціненням спільного антропогенного навантаження на довкілля, а з іншого – з оціненням екологічної стійкості й екологічної місткості території.

Збалансоване природокористування в аграрному секторі та забезпечення розбудови і функціонування агросфери, на нашу думку, необхідно провести науково обґрунтовану трансформацію структури сільськогосподарських земель з метою формування збалансованого співвідношення між окремими компонентами агроєкосистем та забезпечення екологічної безпеки і зрівноваження території. Для цього необхідно:

- збільшити частку сільськогосподарських угідь екстенсивного використання відповідно до науково обґрунтованих показників, які мають розроблятися, враховуючи регіональні та місцеві особливості території;

- зменшити площі орних земель до 50% (нині орні землі в структурі угідь становлять 53,8%), натомість частину лук, сіножатей і пасовищ збільшити до 20% (з наявних на сьогодні 16,2%), а лісистість, згідно з науково обґрунтованими нормами, довести до 22–25% або навіть 30%. Насамперед, доцільно вилучити з категорії ріллі схили крутизною понад 3 градуси, ділянки водоохоронних зон, деградовані, малопродуктивні та техногенно-забруднені сільськогосподарські угіддя;

- розширити площі полезахисних лісових смуг та інших захисних насаджень відповідно до науково обґрунтованих показників, які мають розроблятися, враховуючи регіональні та місцеві особливості;

- створити нові та розширити наявні території та об'єкти природно-заповідного фонду в межах сільськогосподарських угідь;

- створити умови для забезпечення неперервності природних ділянок у межах сільськогосподарських угідь;

- забезпечити впровадження новітніх екологічно збалансованих технологій у сільському господарстві та підтримку розвитку біологічного землеробства;

- розробити порядок і запровадити економічне стимулювання землевласників та землекористувачів щодо ведення екологічно збалансованої сільськогосподарської діяльності.

Варто зазначити, що аграрний сектор як складна виробнича система буде функціонувати стійко, якщо всі фактори виробництва будуть збалансовані, якщо соціально-економічна й аграрна політика супроводжується правовим і фінансовим забезпеченням. З іншого боку, система буде нестійкою, якщо чинники виробництва залишатимуться розбалансованими, а рівень використання ресурсного потенціалу невисоким.

У цьому контексті основним важелем збалансованого розвитку аграрного сектору є конкурентоспроможність. Вона передбачає створення системи стандартів якості продуктів харчування. Підпри-

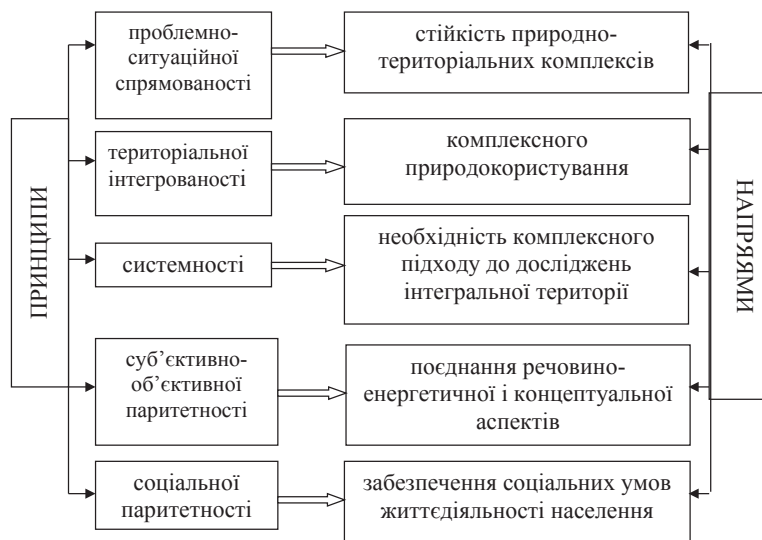

Рис. 1. Принципи й напрями розвитку збалансованого природокористування

Джерело: побудовано автором

емства, що випускають неконкурентоспроможну продукцію, використовують застарілі технологічні процеси, не матимуть успіху в довготривалій перспективі [6, с. 239–242]. Тому слід перепрофілювати їх, відповідно до кращих світових традицій у підприємства з використанням новітніх технологій, надати інвестиційну підтримку, а також розвинути систему страхування та запровадити стимулювання випуску екологічно безпечної сертифікованої продукції, яка б відповідала світовим стандартам.

Практична реалізація концепції збалансованого розвитку аграрного сектора потребує визначення пріоритетів, які б ураховували економічні інтереси з позицій соціальної та екологічної відповідальності суб'єктів господарської діяльності. В цьому контексті можна виділити такі пріоритети:

- формування взаємопов'язаного комплексного підходу на шляху до економічного, екологічного та соціального розвитку;
- запровадження раціонального та екологічно безпечного землекористування.
- природно-просторова організація використання ресурсів, яка має на меті забезпечити належні умови для раціонального використання

потенційних ресурсних можливостей без порушення екологічної рівноваги для окремих адміністративно-територіальних одиниць та держави загалом;

– оптимальне поєднання приватних інтересів із суспільними у сфері відтворення природних ресурсів [7, с. 135–141]. Водночас наявність багатьох пріоритетів зумовлює необхідність дотримання системного підходу в їх реалізації.

Висновки. Проведений аналіз дає змогу зробити висновок: збалансований розвиток досягається, якщо протягом тривалого часу забезпечується в єдності та взаємодії відтворення виробничого потенціалу, людських ресурсів та природного середовища. Вирішальну роль у збалансованості аграрного сектора є врахування та коригування впливів зовнішніх і внутрішніх факторів. Особливо це стосується аграрного сектора економіки, безпосередньо пов'язаного із використанням природних ресурсів.

Заслугує на увагу світова практика, що найбільшу ефективність в аграрному природокористуванні забезпечують великі й середні підприємства, а тому цей досвід доцільно запроваджувати в Україні.

Список літератури:

1. Фурдичко О. Сталий розвиток аграрного сектора економіки на засадах раціонального природокористування / О. Фурдичко // Економіст. – 2011. – № 10. – С. 6–8.
2. Герасимов І. Мониторинг окружающей среды / И. Герасимов // Современные проблемы географии : доклады общих симпозиумов XXIII Конгресса Международного географического союза. – М. : Наука, 1976. – С. 19–29.
3. Глубицька Т. Концептуальні основи функціонування еколого-економічних систем / Т. Глубицька // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2013. – № 1. – С. 5–10.
4. Хінева М. Стандарти енергозбереження та захисту навколишнього середовища в ЄС як сучасне джерело конкурентних переваг / М. Хінева // Головне управління зовнішньоекономічної діяльності та європейської інтеграції Одеської державної обласної адміністрації. – 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ved.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&IDPage>
5. Кравців В. Регіональна екологічна політика в Україні (теорія формування, методи реалізації) / В. Кравців. – Львів, 2007. – 336 с.
6. Мікула Н. Факторні впливи на сталий розвиток сільських територій прикордонних регіонів / Н. Мікула, С. Шахраюк-Онофрей // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Серія «Економічні науки». – 2013. – Вип. 1. – С. 237–246.
7. Буркинський Б. Економіко-екологічні основи регіонального природопользования и развития / Б. Буркинський, В. Степанов, С. Харичков // ИПРЭИ НАН Украины. – Одесса : Феникс, 2005. – 575 с.

Гадзало А. Я.

Институт агроэкологии и природопользования
Национальной академии аграрных наук Украины

ЕКОНОМІЧЕСКІЕ ОСНОВЫ СБАЛАНСИРОВАННОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ

Резюме

Исследованы теоретико-методологические основы развития сбалансированного природопользования в современных условиях. Предложены принципы и направления сбалансированного природопользования. Установлено, что решающую роль в сбалансированности аграрного сектора играет учет и корректировки воздействий внешних и внутренних факторов.

Ключевые слова: природопользование, сбалансированное развитие, аграрный сектор, экономические основы.

Gadzalo A. Y.

Institute of Agroecology and Environmental
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

ECONOMIC FUNDAMENTALS OF SUSTAINABLE NATURE IN AGRICULTURAL SECTOR

Summary

The article studies theoretical and methodological principles of sustainable nature in the modern world. It offers principles and directions of sustainable environmental management. It was established that a crucial role in balancing the agricultural sector is the consideration and adjustment effects of external and internal factors.

Key words: environmental management, sustainable development, the agricultural sector, economic bases.